

STUDII

OBSERVAȚII PRIVIND DAUNELE PUNITIVE ȘI OPORTUNITATEA INTRODUCERII LOR ÎN SISTEMELE DE DREPT CIVIL DE TIP CONTINENTAL

Marius-Ioan FLOARE*

Abstract: Remarks Regarding Punitive Damages and the Feasibility of Their Introduction in Contract in Continental Civil Law Systems. Punitive damages are a tool used mainly in Common Law countries to punish bad faith behaviour. This paper studies their historical origins, the developments concerning punitive damages in their native law systems and the feasibility of their introduction in continental civil law systems.

Civil liability had a punitive role in the past, when it was barely distinguishable from criminal liability. The modern belief, held in all continental civil law systems, that civil liability has only a compensatory role is quite recent on a historical scale and it fails to address the societal concerns that some types of bad faith behaviours fall through the cracks between these two main types of liability. This paper argues that punitive or exemplary damages fulfill the punitive and exemplary role which civil liability should have never lost. We also believe that a "legal transplant" is possible and punitive damages are not fundamentally incompatible with a continental civil law systems like ours. Furthermore, some types of exemplary damages are already stipulated by Romanian law in well-defined cases, even without acknowledging the concept as such.

Keywords: punitive damages, contracts, civil liability, civil (continental) law, legal transplant, common law

1. Prezentare generală și evoluție istorică

Atunci când se discută despre reaua credință în dreptul civil, fie ea în materie contractuală sau delictuală, una dintre problemele care apar privește natura sancțiunilor care pot fi aplicate celui care se comportă cu rea credință. Pe lângă posibilitățile răspunderii civile clasice sau ale cauzelor de ineficacitate ale actelor juridice, uneori există nevoia de a sancționa conduita de rea-credință chiar dincolo de prejudiciul cauzat, întrucât acesta nu există, este prea mic sau greu de dovedit și conduita făptuitorului este reprobabilă în sine conform concepției societății.

Daunele punitive sau exemplare sunt un mijloc utilizat în *Common Law* de sancționare a relei-credințe. Acestea nu au un rol compensator, ci punitiv, obiectivul

punitiv-sanționator supraviețuind de o manieră „reziduală” și în dreptul civil, nefăcând exclusiv apanajul dreptului penal. Daunele punitive, datorită naturii lor, se aplică în general în cazul faptelor juridice ilicite intenționate și în cazurile de violare a unei obligații fiduciare, putând fi însă utilizate și în materie contractuală și în anumite cazuri de neglijență. Daunele punitive au ca scopuri generale pedepsirea, descurajarea autorului faptei ilicite (prevenția specială) și a altor persoane tentate de anumite conduite ilicite (prevenția generală); ele au un caracter de excepție, aplicându-se numai atunci când comportamentul debitorului poate fi caracterizat ca fiind abuziv, opresiv, răuvoitor și pot fi utilizate în acele situații unde acesta a obținut avantaje financiare prin comportamentul său reprehensibil (*torts for profit*), în toate situațiile însă trebuind păstrată raționalitatea și proporționalitatea acestor daune punitive¹.

Una din obiecțiunile majore aduse conceptului de daune-punitive chiar în țările de Common Law este aceea că obiectivele de pedepsire și disuasiune se consideră că aparțin exclusiv dreptului penal. Susținătorii (majoritari) ai daunelor punitive arată însă că represiunea constituie un scop legitim al dreptului civil din cele mai vechi timpuri, diverși autori menționând Codul lui Hammurabi din dreptul babilonian, unde se prevedea, de exemplu, plata unor despăgubiri reprezentând de 30 de ori valoarea unui animal domestic furat dintr-un templu sau palat², dreptul hitit (1400 î.e.n.), Legile lui Manu (200 î.e.n.), codificări vechi din Grecia, legea ptolemaică din Egipt, dreptul vechi ebraic reprodus în Vechiul Testament, în Cartea Exodului fiind menționat că „*De va fura cineva un bou sau o oaie și le va junghia sau le va vinde, să plătească cinci boi pentru un bou și patru oi pentru oaie*”³, dreptul roman (legea celor XII table) și vechi legiuri engleze din perioada 1275-1753⁴.

Chipul modern al daunelor punitive în Common Law s-a conturat în Anglia la sfârșitul secolului al XVIII-lea, primele cauze cu valoare de precedent care sunt constant menționate fiind cauzele conexe *Wilkes contra Wood* și *Huckle contra Money* din 1763, cauze în care s-au acordat daune punitive pentru percheziționarea domiciliului editorului și confiscarea de bunuri fără un mandat legal, respectiv pentru arestarea și deținerea ilegală a tipografului unui ziar (*The North Briton*) care îndrăznise să-l critice pe regele George al III-lea⁵.

Pentru a înțelege fenomenul daunelor punitive în țările de Common Law, trebuie reținut că vorbim de un sistem de drept de sorginte jurisprudențială, sistem unde situațiile concrete au creat reguli de drept, reguli care dobândesc gradual în timp vocație de generalitate. În aceste sisteme nu există un principiu general al răspunderii civile delictuale, ci există diverse delictive specifice consacrate jurisprudențial (numite *trespass, battery, assault, negligence, nuisance*)⁶, procesele penale nu permit alăturarea unor acțiuni civile, iar în procesele civile problemele de fapt, inclusiv acordarea și cuantumul daunelor compensatorii sau punitive, sunt de competența unui juriu compus din oameni obișnuiți, nu din profesioniști ai dreptului. Daunele-interesse în Common Law sunt mult mai variate ca și în sistemele continentale, neexistând un text legal care să le definească și să le limiteze, putându-se trece relativ ușor peste prejudiciul efectiv și beneficiul nerealizat când se acordă diversele tipuri de compensații consacrate jurisprudențial: *nominal damages, substantial damages, contemptuous damages*.⁷

2. Daunele punitive în sistemele moderne de Common Law

În dreptul englez contemporan, acordarea daunelor punitive este extrem de restrictivă, Camera Lorzilor enunțând în cauzele *Rookes contra Barnard* din 1964 și *Cassell&Co. contra Broome* din 1972 cele trei categorii de situații în care se deschide calea obligării la acest tip de daune: actele de natură opresivă, arbitrară sau neconstituțională ale unui reprezentant al guvernului; cazul în care comportamentul pârâtului vizează obținerea unui avantaj financiar (*torts for profit* – delict pentru profit); situațiile unde o lege specială prevede posibilitatea acordării de daune exemplare/punitive. În prima categorie au fost incluse daunele punitive acordate în cazul săvârșirii unor fapte ilicite de tipul represiunii nedrepte, arestării ilegale, lovirii și vătămării corporale săvârșite de reprezentanți ai autorităților, iar în a doua categorie intrau în general calomnia, încălcarea proprietății și concurența ilicită⁸. Abia în 2001, Camera Lorzilor a deschis calea unor noi categorii de situații în care se pot acorda daune punitive (cauza *Kuddus contra Șefului Poliției din Leicestershire*), afirmându-se că încadrarea în cele trei cazuri de admisibilitate trebuie să se facă în funcție de circumstanțele generale ale cauzei și nu doar în funcție de cauza propriu-zisă a acțiunii civile.⁹

În Anglia, acordarea daunelor punitive este posibilă dacă sunt îndeplinite șase condiții sau limitări: dacă și numai dacă daunele compensatorii sunt inadecvate pentru a pedepsi pârâtul, a-i descuraja pe alții și a exprima dezaprobarea instanței pentru conduita incriminată; dacă reclamantul este victima nemijlocită a conduitei reprobabile a pârâtului; dacă pârâtul nu a fost deja pedepsit pe altă cale pentru conduita ilicită, evitându-se o dublă pedeapsă; în cazul pluralității de reclamanți se poate limita acordarea daunelor punitive întrucât instanța poate fi incapabilă să repartizeze daunele când nu știe dacă toți potențialii reclamanți sunt cunoscuți sau se prezintă în fața instanței sau când nu toți au fost supuși aceleiași conduite ilicite; daunele punitive nu se justifică când pârâtul a acționat cu bună-credință sau când a cauzat sau contribuit la comportamentul ilicit ales¹⁰.

Cuantumul concret al daunelor punitive stabilite în Anglia este extrem de limitat, Curțile de Apel fiind abilitate printr-o lege din 1990 să reaprecieze cuantumul daunelor punitive acordate de juri, atunci când acestea par excesive. Într-o serie de cauze cu valoare de precedent din anii 1997-1998, Curtea de Apel a stabilit că un cuantum minim al daunelor punitive ar fi de 5.000 de lire sterline; pentru acordarea unor daune punitive de 25.000 de lire, conduita pârâtului trebuie să fie deosebit de reprobabilă, iar 50.000 de lire sterline trebuie privit ca un maxim absolut al daunelor punitive, cu posibilitatea ajustării sale pe viitor la inflație. Cuantumul total al tuturor tipurilor de daune acordate nu trebuie să depășească însă triplul daunelor compensatorii¹¹. Daunele punitive nu se acordă deloc în Anglia în cazurile de neglijență sau de încălcare a contractelor.

În Anglia există însă și o categorie hibridă, cea a "daunelor agravate" (*aggravated damages*), oficial considerate o subcategorie a daunelor compensatorii, care se acordă ca și o compensație suplimentară acolo unde există atingeri nepatrimoniale aduse drepturilor reclamantului și unde această atingere este exacerbată de conduita neobișnuită a

pârâtului, care poate fi caracterizată ca fiind rău-voitoare, insolentă sau arogantă¹². Se apreciază însă că luarea în calcul, ca o condiție esențială pentru acordarea acestor daune agravate, a naturii conduitei pârâtului este în măsură să submineze natura lor compensatorie și să arate că acestea sunt acordate, cel puțin în parte, prin referire la „calitatea morală” a conduitei pârâtului, apărând astfel ca un concept hibrid între daunele compensatorii și cele punitive/exemplare, fiind folosite frecvent în Anglia pentru a prelua rolul diminuat al acestora din urmă¹³. Oricum, autonomia daunelor agravate a fost recunoscută doar începând din anul 1964 când, pe fondul severei restrângeri a sferei de aplicare a daunelor punitive din cauza cu valoare de precedent *Rooges contra Barnard*, s-au menținut totuși acele daune care puteau fi explicate și într-o optică compensatorie, până atunci termenii de daune "punitive", "exemplare", "agravate", "vindictive" sau "retributorii" fiind folosiți intersanjabil¹⁴.

Din examinarea literaturii de specialitate privind dreptul comparat al daunelor punitive se poate concluziona că, deși Anglia este patria lor de origine, Statele Unite ale Americii sunt terenul actual de dezvoltare și de referință al acestei categorii juridice¹⁵. Daunele-punitive sunt consacrate deplin în jurisdicțiile americane, fiind acordate pentru sancționarea unei conduite intenționate sau premeditate, scopul lor represiv fiind dublat de cel preventiv, urmărindu-se atât asigurarea prevenției speciale și cât și a celei generale¹⁶.

În Statele Unite s-au făcut eforturi pentru reducerea magnitudinii fenomenului daunelor-punitive prin măsuri legislative federale sau statale care merg de la abolirea lor completă pentru anumite tipuri de cauze, la stabilirea de plafoane valorice sau de coeficienți maximali de multiplicare prin raportare la daunele compensatorii acordate în aceeași cauză sau la „deturnarea” către fondurile statului a unei părți a daunelor-punitive acordate.¹⁷ Curtea Supremă a Statelor Unite a adoptat o viziune tot mai restrictivă a daunelor punitive, sub umbrela constituțională a garanției dreptului la un proces echitabil (*due proces guarantee*)¹⁸, stabilind în privința cuantumului daunelor-punitive că acesta trebuie să nu fie vădit disproporționat față de caracterul condamnabil al comportamentului pârâtului, stabilindu-se că un coeficient de multiplicare (față de daunele compensatorii) compus dintr-o singură cifră, coeficient care poate fi arareori depășit fără a intra pe tărâmul neconstituționalității¹⁹.

Jurisprudența americană a acceptat în mod gradual tot mai multe excepții de la principiul acordării daunelor punitive exclusiv în materie delictuală, scopul urmărit fiind al încurajării loialității contractuale. Astfel, s-a recunoscut o excepție majoră de la principiul susmenționat în cazul încălcării de către debitorul obligației contractuale a obligației implicite de bună-credință inerente tuturor contractelor (*good faith and fair dealing*) sau pentru inducerea în eroare (*fraudulent misrepresentation*). Unele din statele federale americane au acceptat acordarea de daune punitive în cazurile de rupere a legăturii contractuale însoțită de o conduită frauduloasă sau de săvârșirea unui fapt juridic ilicit distinct, această tendință bazându-se pe articolul 355 din ghidul doctrinar de referință *Restatement (2nd) of Contracts* din 1981, care arată că daunele punitive se pot acorda în cazul încălcării unui contract numai dacă respectiva conduită este de asemenea un fapt

juridic ilicit (*tort*) pentru care s-ar putea obține daune punitive. Curtea Supremă a Statelor Unite a creat în cele din urmă un nou tip de fapt juridic ilicit, constând în încălcarea contractului cu rea credință (*bad faith breach*), atunci când o parte, pe lângă ruperea contractului, încearcă să evite orice responsabilitate, negând cu rea-credință și fără o cauză legitimă chiar existența contractului.²⁰

O categorie aparte de cauze în care se discută în S.U.A. despre admisibilitatea acordării daunelor punitive sunt cele derivând din răspunderea pentru produse defectuoase. Utilitatea acestor pedepse civile în astfel de cauze este greu de contestat, întrucât pot fi singurul factor de descurajare a unui producător care ar vinde un produs pe care îl știe defectuos și periculos, dar în privința căruia calculează că profitul obținut va fi mai mare decât daunele-interese compensatorii pe care riscă să le plătească. Această realitate este cu atât mai acută în cazul în care un produs cauzează multiple vătămări minore, pentru care reclamanții individuali nu ar fi tentați să acționeze în instanță, sau în cazurile în care ar fi mai ieftin pentru producător să plătească daune compensatorii puținilor reclamanți care s-ar adresa totuși instanțelor decât să remedieze defecțiunile produsului²¹.

Curtea Supremă a Statelor Unite a intervenit frecvent în ultimele două decenii în sensul reducerii magnitudinii daunelor punitive, ținând cont de trei criterii în aprecierea cuantumului: gradul de reprehensibilitate al conduitei, coeficientul de multiplicare dintre daunele punitive și daunele compensatorii, celelalte sancțiuni disponibile pentru fapte ilicite similare²². În cauza BMW contra Gore din anii '90, o persoană fizică a cumpărat un automobil nou de 40.000 de dolari fără ca vânzătorul să-i fi comunicat că mașina fusese parțial revopsită, întrucât suferise avarii datorită ploii acide în timpul transportului de la fabrică la distribuitor. Juriul a apreciat că revopsirea a scăzut valoarea de revânzare a autoturismului cu 4.000 de dolari (prejudiciu efectiv) și a acordat daune punitive de 4 milioane de dolari, întrucât se dovedise că era o politică sistematică a societăților pârâte să nu dezvăluie niciodată consumatorilor că mașinile noi suferiseră anumite avarii și fuseseră reparate. Curtea Supremă din Alabama a redus în apel cuantumul daunelor punitive de la 4 milioane la 2 milioane de dolari, dar Curtea Supremă a Statelor Unite a dispus rejudecarea, apreciind că acest cuantum al daunelor punitive este excesiv, că s-au luat în calcul și prejudicii probabile suferite de alte persoane decât reclamantul, chiar din alte state, și că amenda maximă în Alabama pentru asemenea practici comerciale frauduloase era de 2.000 de dolari. La rejudecare, Curtea Supremă din Alabama a acordat daune punitive de doar 50.000 de dolari²³.

Curtea Supremă a Statelor Unite a luat în calcul în stabilirea cuantumului daunelor punitive și averea pârâtului, mai ales când această avere i-a permis pârâtului-debitor să forțeze reclamantul să promoveze o acțiune în justiție și în același timp i-a permis pârâtului să trăgăneze rezolvarea judiciară a litigiului sau să-și impună voința asupra reclamantului²⁴.

În Canada anglofonă s-a respins metoda stabilirii de coeficienți între daunele-interese punitive și cele compensatorii, stabilindu-se însă că întotdeauna cuantumul lor va fi proporțional cu caracterul condamnabil al conduitei pârâtului. Factorii reținuți de jurisprudența canadiană ca influențând aprecierea gravității faptei ilicite sunt: natura

premeditată și deliberată a conduitei, motivul determinant al pârâtului, durata comportamentului ilicit, tentativa de disimulare a actului, obținerea de avantaje financiare de către pârât ca urmare a delictului său (*torts for profit*), atingerea adusă deliberat de pârât unui drept sau interes având o valoare deosebită pentru reclamant²⁵. Jurisdicțiile canadiene acceptă în mod excepțional acordarea de daune-punitive și în cazurile de neglijență, atunci când această este grefată pe o conduită intenționată extrem de reprobabilă a pârâtului, care îl expune astfel pe reclamant unui risc crescut fără un motiv întemeiat²⁶, ceea ce în terminologia juridică română s-ar numi *praeterintenție* sau intenție depășită.

În ceea ce privește cuantumul daunelor punitive sau exemplare, jurisprudența canadiană reține că acesta trebuie să fie proporțional cu prejudiciul real sau potențial suferit de reclamant în situația concretă dedusă judecătii, pentru ca acesta să nu obțină un avantaj financiar *excesiv* din cauza conduitei reprobabile a pârâtului, trebuind să existe o proporționalitate între suma acordată și nevoia de disuasiune, ținându-se cont în anumite situații și de resursele financiare ale pârâtului, mai ales când acesta invocă dificultăți financiare, când resursele sale financiare au o legătură directă cu conduita reprobabilă (permițându-i, de exemplu, continuarea îndelungată a conduitei ilicite), când există circumstanțe care arată că o condamnare a unui pârât înstărit la daune punitive moderate nu ar avea efect disuasiv²⁷.

Și în Canada anglofonă, la fel ca și în alte jurisdicții de Common Law, în cazul obligării la daune punitive, raționalitatea și proporționalitatea cuantumului acestora trebuie să țină cont și de celelalte sancțiuni, civile sau penale, care au fost aplicate sau sunt susceptibile de a fi aplicate pârâtului pentru același comportament reprobabil. Chiar dacă nu împiedică acordarea de daune punitive, celelalte sancțiuni aplicate sau aplicabile sunt relevante în virtutea regulii (stabilite în Anglia în cauza *Rookes contra Barnard* și în Canada anglofonă în cauza *Hill contra Bisericii Scientologice*) că daunele punitive se acordă *dacă și numai dacă* daunele compensatorii civile sau sancțiunile penale nu sunt considerate suficiente pentru atingerea obiectivelor de represiune și disuasiune²⁸. În fine, cuantumul daunelor-punitive trebuie să fie proporțional și cu avantajele pe care pârâtul le-a obținut ca urmare a conduitei sale ilicite, una din funcțiile tradiționale ale acestora fiind să prevină ca pârâtul să-și asume daunele-interese compensatorii ca simple costuri inerente pentru a putea acționa după bunul plac, fără a ține cont de ordinea juridică și de drepturile reclamantului, daunele exemplare trebuind să reducă profitul obținut ca urmare a faptei ilicite și să descurajeze asemenea practici.²⁹

În Canada, deși s-a acceptat existența distincției între daune punitive/exemplare și daune agravate așa cum a fost exprimată de Camera Lorzilor din Marea Britanie, această din urmă categorie hibridă a fost criticată pentru că cerințele sale se apropie prea mult de cele care ar declanșa acordarea de daune punitive: existența unei conduite ilicite răuvoitoare sau ieșite din comun. S-au criticat și scopurile ambigue și incompatibile ale acestei categorii de daune: compensație, pedeapsă, prevenție³⁰. Comisia de reformă legislativă din Ontario a recomandat în raportul său din 1991 ca vătămrile aduse demnității, pentru care se acordau daune agravate, să fie abordate dintr-o perspectivă pur

compensatorie, ca daune pentru prejudicii nepatrimoniale, fără a fi necesară dovada vreunei conduite deosebite, răuvoitoare sau scandaloase, renunțându-se la categoria hibridă și artificială a daunelor agravate³¹.

3. Daunele punitive în sistemele de drept civil de tip continental sau mixt

Ceea ce lipsea și lipsește în continuare în dreptul nostru civil, la fel ca și în dreptul civil francez, după cum regretă unii autori și după cum ar dori 71% dintre francezi³², este o asemenea instituție de genul daunelor punitive sau exemplare, care să țină cont de gradul de vinovăție în cazul faptelor ilicite civile, pedepsind astfel suplimentar reaua-credință față de simpla neglijență.

Această instituție există în țările de Common Law, și chiar mai nou în sistemul de drept civil de natură mixtă, dar de puternică inspirație francofonă, din provincia canadiană Québec, unde art. 1621 din Codul civil din 1991, intrat în vigoare în 1994 (cod care a servit drept sursă de inspirație și redactorilor noului nostru Cod civil din 2009³³) conține o reglementare de trimitere privind acordarea daunelor punitive sau exemplare cu rol preventiv "*acolo unde sunt prevăzute de lege*", acestea fiind acordate în scop preventiv în funcție, printre altele, și de gravitatea vinovăției debitorului. Această gravitate a vinovăției este apreciată după natura premeditată și deliberată a conduitei, intenția și motivele făptuitorului, durata comportamentului ilicit, încercarea de ascundere a faptei ilicite, conștientizarea caracterului ilicit al conduitei, obținerea unui avantaj financiar din faptul ilicit, atingerea deliberată a unui interes cu o valoare deosebită pentru cealaltă parte³⁴.

Sistemele de drept civil continentale, incluzând aici în primul rând pe cele de inspirație francofonă cu care suntem mai familiarizați, sunt extrem de refractare la conceptul de daune punitive sau exemplare, încă din vremea lui Domat³⁵ și Pothier³⁶ respingându-se implicit ideea că răspunderea civilă ar putea avea alte obiective decât repararea prejudiciului, conform adagiului clasic *restitutio in integrum*, dreptul penal fiind cel căruia i-ar reveni în exclusivitate sarcina pedepsirii și descurajării faptelor ilicite³⁷. Și dreptul civil din Québec, bazat pe un Cod civil al Canadei de Jos din 1866 de puternică inspirație francofonă-napoleoniană, respingea prin tradiție sugestia acordării de daune punitive sau exemplare, afirmândându-se că legea civilă nu pedepsește niciodată pe autorul unui delict sau cvasi-delict ci doar acordă o compensație victimei pentru răul care i-a fost cauzat, moral sau material, pedeapsa fiind monopolul dreptului penal³⁸.

În Québec, în pofida acestei rezerve principiale tradiționale, sub influența „poluatoare” a sistemelor de Common Law din Canada anglofonă și din Statele Unite, legislația specială a introdus totuși de mai multă vreme posibilitatea acordării de daune punitive în anumite situații legate de protecția consumatorului, accesul la informații de interes public și protecția datelor cu caracter personal, protecția arborilor, negocierile colective, serviciile funerare etc.³⁹ Codul civil din 1991, intrat în vigoare în 1994, păstrează principiul că daunele punitive sunt o măsură de excepție în Québec, putând fi acordate doar atunci când o lege specială le prevede expres și într-un quantum care nu trebuie să

depășească ceea ce este necesar pentru a asigura funcția lor preventivă, proiectul legislativ inițial de generalizare a daunelor punitive în cazurile în care există culpă gravă sau intenție nefiind reținut în forma finală a legii⁴⁰. Codul civil din Québec reglementează expres daunele punitive doar în materia contractului de locațiune, pentru cazurile în care locatorul abuzează de dreptul său de a recupera bunul închiriat (art. 1968), dacă hărțuiește locatarul (art. 1902) sau dacă se comportă discriminatoriu față de o persoană gravidă sau care are copii (art. 1899)⁴¹.

Legea civilă franco-canadiană stabilește criteriile de apreciere a daunelor punitive: gravitatea culpei debitorului, situația sa patrimonială, întinderea daunelor compensatorii la care e deja obligat față de creditor și, dacă e cazul, faptul că daunele-interese sunt asumate de un terț, de exemplu un asigurător de răspundere civilă⁴². Printr-o serie de decizii din 1996 ale Curții Supreme a Canadei privind daunele punitive sau exemplare⁴³, s-a stabilit că principalul instrument legislativ care autorizează acest tip de daune în Québec este legea cu valoare cvasi-constituțională din 1976, intitulată *Carta drepturilor și libertăților persoanei*, care prevede expres în art. 49 posibilitatea obligării la daune exemplare în cazul atingerilor ilicite și intenționate aduse unui drept sau unei libertăți recunoscute prin respectiva Cartă⁴⁴. Daunele punitive sau exemplare se acordă nu doar în cazul unor fapte ilicite *stricto sensu*, ci și în cazul încălcării Cartei antemenționate prin încălcarea unui contract. Instanța supremă canadiană a interpretat însă noțiunea de "atingeri ilicite și intenționate" ca implicând intenție directă sau indirectă raportată la consecințele produse, nefiind neapărat necesar un scop special, dar nefiind suficientă simpla neglijență sau nici chiar culpa (propriu-zisă) cu prevedere, fiind refuzate aproximările de genul *culpă gravă* sau *culpă excepțională*⁴⁵. Daunele punitive sau exemplare sunt văzute în prezent ca o parte integrantă a sistemului de răspundere civilă din Québec, fiind pe deplin aplicabile principiile răspunderii civile, chiar dacă aceste daune punitive nu depind de daunele compensatorii⁴⁶.

Obiectivul principal al daunelor punitive este de a adăuga forță caracterului preventiv intrinsec al răspunderii civile prin obligarea autorului unei fapte ilicite intenționate nu doar să repare prejudiciul cauzat, ci și să suporte suplimentar și plata unor daune exemplare, conform împrejurărilor. Această instituție își găsește utilitatea când daunele materiale sunt reduse sau dificil de evaluat, astfel încât victimele ezită să demareze o acțiune în justiție din cauza costurilor ridicate, iar făptuitorii profită de această împrejurare pentru a încălca drepturile altor persoane. Daunele exemplare încurajează victimele să formuleze pretenții în instanță și descurajează făptuitorii să săvârșească fapte care i-ar expune unor condamnări oneroase. Acest obiectiv al daunelor punitive în Québec se regăsește în cazul încălcărilor drepturilor persoanei la viață privată, la demnitate, în cazurile de violență, tăieri de arbori fără autorizație sau furt de electricitate⁴⁷. Efectul preventiv al daunelor punitive se mai regăsește și în cazul așa ziselor "fapte ilicite lucrative" din domeniul dreptului consumației, produselor defectuoase, dreptului mediului sau al abuzului de drept în materie bancară, de asigurări sau locațiune, domenii unde se apreciază că forța economică a uneia dintre părți îi permite să desconsidere plata unor daune compensatorii, care ar putea fi mult mai ușor cuantificate și cuprinse în costurile de producție⁴⁸.

În practica judiciară din Québec, daunele-punitiv efectiv acordate sunt relativ reduse, mergând de la 75 la 2.000 de dolari canadieni în materie de protecție a consumatorului și între 1.000 și 5.000 de dolari canadieni în cazurile de încălcare a drepturilor prevăzute de Carta drepturilor și libertăților persoanei. În anumite cazuri de fraudă se acordă între 10.000 și 20.000 de dolari canadieni și doar în mod excepțional, pentru atingeri grave ale drepturilor persoanei sau pentru abuz de drept, se acordă daune punitiv între 100.000 și 250.000 de dolari canadieni, astfel de cazuri reținute în jurisprudență fiind retragerea nejustificată de către o bancă a unei facilități de creditare, relele tratamente aplicate bolnavilor luați ostateci de personalul medical în cazul unei greve ilegale, denunțul calomnios împotriva unui procuror sau defăimarea prin presă a unui fost prim-ministru și a soției acestuia⁴⁹.

4. Oportunitatea introducerii daunelor punitiv într-un sistem de drept civil de tip continental

4.1. În Franța, sub influența contactelor strânse cu sistemele de Common Law, fie prin canalele colaborării științifice, fie prin legăturile generate de comerțul internațional, problema daunelor punitiv a fost examinată doctrinar din mai multe perspective: existența și recuperarea unei funcții represiv-moralizatoare a răspunderii civile, compatibilitatea daunelor punitiv cu ordinea de drept din Franța, problema faptelor ilicite lucrative (*faute lucrative*), acceptarea tacită a unor forme implicite de daune punitiv sau de pedepse private în sens larg.

În ceea ce privește problema de principiu a funcției represiv-moralizatoare a daunelor punitiv, funcție care ar fi incompatibilă cu funcția exclusiv indemnizatorie și compensatorie a răspunderii civile, credem alături de alți autori că „fundamentalismul” exclusivist *restitutio in integrum* este o idee destul de nouă⁵⁰, din epoca modernă, fără „patina” timpului, fiind rezultatul unei denaturări lente a funcțiilor răspunderii civile clasice, care și-a pierdut treptat în secolul trecut funcția moralizatoare prin concursul unor factori convergenți: scăderea importanței culpei, creșterea posibilităților pentru victimă de recuperare a întregului prejudiciu cauzat pe temeuri tot mai obiective și indiferente față de vinovăția persoanei responsabile, înmulțirea asigurărilor de răspundere civile cu efectul lor contraproductiv de „de-responsabilizare” a asiguraților prin socializarea pierderilor⁵¹. Un eminent autor român de drept civil, discutând despre răspunderea civilă preventivă, arăta într-o lucrare recentă că întreaga răspundere civilă se află în pragul unei reconstrucții, pornind de la fundamentele sale etico-filosofice, și având ca funcții sancțiunea, reparația și prevenția⁵².

Dacă privim istoricul răspunderii civile în sens larg, funcția ei represivă există de mii de ani, chiar pe fondul nediferențierii originare a răspunderii civile față de răspunderea penală, obligarea la plata unor despăgubiri care exced prejudiciului efectiv prin multiplicarea acestuia cu un coeficient prestabilit fiind destul de răspândită în primele legiuri scrise. Pe fondul diferențierii graduale a dreptului public de dreptul privat,

sanctiunile penale s-au înmulțit și diversificat, rămânând însă și pentru răspunderea civilă o funcție represivă complementară, exercitată de regulă printr-o constrângere patrimonială, constrângere ce se putea exercita destul de eficient și prin intermediul daunelor compensatorii, mai ales atunci când acestea afectau grav patrimoniul debitorului neprofesionist și neasigurat de răspundere civilă⁵³.

Daunele punitive, în forma lor modernă din secolul al XVIII-lea, au apărut ca reacție la disproporția de putere între creditorul-victimă și debitorul-făptuitor, tocmai pentru că simplele daune-interese compensatorii nu erau în măsură să-și mai îndeplinească vreo funcție coercitivă atunci când debitorul era statul, o persoană fizică foarte înstărită sau o corporație de tip monopolist. În sistemele continentale, această nevoie nu a fost resimțită atât de acut la nivel social, în secolul al XIX-lea fiind apreciate ca fiind suficiente daunele-interese compensatorii pentru a acoperi eficient atât scopul de indemnizare cât și pe cel represiv, într-un context de răspundere bazată pe culpă.

Legiuirile de sorginte savantă apărute într-o epocă de aur a răspunderii civile subiective, având ca repere anul 1804 al apariției Codului civil francez și anul 1896 al apariției Codului civil german – B.G.B., nu au avut flexibilitatea necesară pentru a se adapta, la fel ca și sistemele jurisprudențiale de Common Law, la modificarea tabloului socio-economic al răspunderii civile din secolul al XX-lea, pe fondul obiectivării ei accentuate și al hipertrofierii rolului compensator tot mai generos în detrimentul funcției preventiv-sanționatorii. Preocupările pentru această involuție a uneia dintre funcțiile majore ale răspunderii civile au apărut din prima jumătate a secolului trecut, dar exprimările lor cele mai articulate datează de la sfârșitul secolului al XX-lea și începutul secolului al XXI-lea, pe fondul unor noi provocări la adresa răspunderii civile și pe fundalul neputinței dreptului public, penal sau administrativ, de a acoperi și sancționa eficient întreaga gamă de comportamente antisociale. Indiferent câți procurori, polițiști sau agenți constatatori are un stat, aceștia vor fi infinit mai puțini decât marea masă a cetățenilor și persoanelor juridice care pot acționa, când e cazul, pe baza regulilor mult mai flexibile ale răspunderii civile.

Dreptul civil francez, privit din perspectiva sistemelor de Common Law, permite acordarea de daune compensatorii pentru prejudicii morale într-o paletă foarte largă de situații, inclusiv când prejudiciul moral este singurul suferit, situații unde într-un sistem care ar permite daunele punitive s-ar justifica acordarea acestora și nu a unei compensații. Când se face aprecierea subiectivă a cuantumului daunelor morale din dreptul civil francez, apare uneori o deplasare insidioasă și nemărturisită a accentului de la gravitatea vătămării reclamantului la gravitatea culpei și a faptei ilicite a pârâtului, mai ales că aprecierea cuantumului compensației pentru daune morale este considerată o problemă de fapt, nu de drept, nesupusă cenzurii Curții de Casație, în fundal răsărind insidios un scop sancționator⁵⁴.

Principiul reparării integrale a prejudiciului, vegheat cu strășnicie de Curtea de Casație a Franței, poate să devină o simplă ficțiune în cazul vătămărilor corporale sau al pierderii unei șanse, unde judecătorul fondului este obligat să aproximeze suma pe care o acordă cu titlu compensatoriu, aprecierea sa suverană nefiind tulburată de instanța de control judiciar. Principiul reparării integrale a prejudiciului suferă o și mai mare atingere în

cazul daunelor morale, unde indemnizarea prejudiciului moral nu mai are în realitate o funcție reparatorie, ci are ca scop crearea unei satisfacții echivalente care să „panseze rănille”. Pe terenul daunelor morale, s-a apreciat că alunecarea dinspre reparare spre pedeapsă se produce mult mai ușor, scopul lor reparatoriu fiind o simplă fațadă, scopul real fiind manifestarea unei condamnări morale a autorului faptei prejudiciabile, condamnare care ține cont implicit și de gravitatea faptei ilicite și a vinovăției autorului acesteia⁵⁵. Principiul reparării integrale a prejudiciului nu este un principiu de ordine publică al răspunderii civile franceze, nefiind adaptat prejudiciilor nepatrimoniale și cunoscând numeroase derogări legislative exprese, cum sunt daunele-interese forfetare, daunele plafonate, clauzele penale sau clauzele limitative de răspundere. Prin introducerea expresă a daunelor punitive în legislație nu s-ar afecta astfel fundamentele răspunderii civile, ci doar s-ar consacra încă o excepție de la regula generală dar nu absolută *restitutio in integrum*.⁵⁶

Un alt obstacol care s-ar ivi în calea unei posibile introduceri a instituției daunelor punitive într-un sistem al răspunderii civile de tip continental este reticența instanțelor față de posibilitatea îmbogățirii fără justă cauză a victimei, care ar primi niște sume de bani care nu ar ține cont de amploarea prejudiciului suferit ci de gravitatea faptelor și vinovăției autorului, de resursele făptuitorului sau de starea materială a victimei, considerații care au fost până acum prohibite în aprecierea daunelor-interese. În cazul în care aceste daune-punitive s-ar vărsa în fonduri publice, rolul lor de pedeapsă privată ar fi compromis, devenind o sancțiune de ordin public, iar participarea victimelor prin inițierea unor procese civile care să ducă la acordarea acestui tip de daune ar fi compromisă prin lipsa cointeresării suplimentare pe care aceste sume o exercită. Susținătorii ideii de pedeapsă privată arată însă că justa cauză a îmbogățirii victimei se află în răspunderea sporită a autorului faptei ilicite, care derivă din caracterul intenționat al faptei sale și își găsește rațiunea juridică în funcția punitivă și preventivă a daunelor-punitive.⁵⁷

O obiecțiune majoră care se aduce existenței însăși a daunelor-punitive este caracterul lor eteroclit, semi-civil și semi-penal, care realizează o confuzie între funcția represivă proprie dreptului penal și funcția reparatorie care caracterizează dreptul civil, creând un fel de răspundere pseudo-penală, fără a avea însă și garanțiile procedurale ale dreptului penal. Principiul legalității incriminării și pedepsei ar impune prevederea expresă atât a cazurilor în care se pot acorda daune punitive cât și a limitelor între care acestea s-ar putea acorda, ceea ce le-ar submina coerența internă, care se bazează pe o anumită impredictibilitate a cuantumului și flexibilitate a acordării în cazul săvârșirii intenționate a unor fapte reprobabile a căror existență sau efecte poate nu au fost încă prevăzute de legiuitor⁵⁸. Acest argument poate fi însă relativizat în contextul în care distincția netă între răspunderea civilă și răspunderea penală nu este atât de categorică în sistemele de drept de tip continental, care permit alăturarea acțiunii civile în procesul penal sau participarea părții civile în procesul penal chiar când nu există prejudiciu (ceea ce este valabil și în sistemul nostru de drept, unde persoana vătămată poate susține acțiunea penală chiar dacă nu are pretenții civile), deschizându-se calea unei acțiuni civile cu dublă finalitate, compensatorie și represivă⁵⁹.

Un alt context în care s-a discutat în doctrina de drept civil franceză despre necesitatea unei instituții de genul daunelor punitive este acela al așa ziselor fapte ilicite lucrative (*faute lucrative*), unde câștigul obținut de făptuitor este mai mare decât daunele-interese compensatorii pe care ar putea fi obligat să le plătească victimei⁶⁰, astfel că este posibilă „bugetarea” despăgubirilor care urmează să fie plătite victimei și anticiparea unui profit, profit care urmează a fi păstrat de făptuitor în condițiile limitării despăgubirilor conform principiului *restitutio in integrum* sau al disipării prejudiciului între mai multe victime care sunt descurajate să acționeze pentru recuperarea sa. Exemple de astfel de delikte lucrative sunt cele legate de exploatarea notorietății altuia (persoană publică, marcă), concurență neloială, contrafacere sau poluarea mediului, exploatarea unei situații de dezechilibru de putere economică⁶¹, situații unde sancționarea faptei ilicite se face de cele mai multe ori exclusiv pe terenul răspunderii civile, iar prejudiciile sunt frecvent dificil de evaluat sau mult mai mici decât câștigul realizat de făptuitor. În astfel de cazuri, este nevoie de o sancțiune mai suplă decât sancțiunea penală, care este strâns încadrată de principiul legalității incriminării și al pedepsei, și mai descurajatoare decât simpla compensare a prejudiciului⁶².

Unii autori francezi⁶³ au criticat însă propunerea ca daunele punitive să fie introduse în legislație ca sancțiuni specifice ale faptelor ilicite lucrative, arătând că eficacitatea lor ar fi limitată tocmai datorită unor elemente ale regimului lor juridic. Și aceste daune punitive, datorită caracterului lor de pedeapsă privată, ar trebui supuse principiului legalității incriminării și pedepsei, ceea ce le-ar diminua impredictibilitatea și eficacitatea prin obligarea legiuitorului la inventarierea lor prealabilă, iar stabilirea daunelor punitive printr-un coeficient de multiplicare al daunelor-interese compensatorii ar lăsa făptuitorului acele profituri care depășesc totuși cuantumul daunelor punitive. Mai mult, fapta ilicită care a fost inițial profitabilă pentru autorul său ar deveni, prin mecanismul daunelor punitive, o sursă de îmbogățire pentru victimă, aspect deosebit de periculos în materie de concurență, unde daunele-punitive ar oferi creditorului-victimă un avantaj competitiv nemeritat față de terții care nu au legătură cu raportul de răspundere civilă. Un alt dezavantaj al daunelor punitive este stabilirea lor în cadrul unui proces civil, în care reclamantul nu are nici pe departe puterile de investigare și anchetă ale autorităților publice, astfel că eficacitatea antrenării răspunderii ar fi destul de limitată.

În ambianța dreptului civil francez s-au vehiculat și alternative la daunele punitive, mijloace de drept privat care ar putea să umple golul lăsat în cazul anumitor fapte ilicite. S-a avansat astfel ideea intermediară a unor „daune restitutorii”, prin care făptuitorul să fie obligat la restituirea întregului profit obținut în mod ilicit⁶⁴, sau al multiplicării amenzilor civile⁶⁵, acestea din urmă având însă dezavantajul major al plafonării, ce poate fi inferioară profitului obținut prin fapta ilicită. Ante-proiectul Catala de reformă a dreptului obligațiilor propunea introducerea într-un nou articol 1371 al Codului civil francez a daunelor punitive pentru fapte ilicite săvârșite deliberat sau pentru fapte ilicite lucrative, daune al căror cuantum era lăsat la aprecierea judecătorului, acesta putând dispune ca o parte a acestor sume să fie vărsată trezoreriei publice, prevăzându-se expres că aceste daune punitive nu sunt asigurabile⁶⁶.

În prezent, daunele-punitive nu sunt reglementate *de lege lata* în Franța și deși ele nu sunt privite de Curtea de Casație ca fiind în principiu contrare ordinii publice de drept internațional privat, printr-o decizie din 1 decembrie 2010 s-a menținut decizia Curții de Apel din Poitiers și s-a refuzat exequatur-ul pentru o hotărâre a justiției din California, care acorda și daune punitive, pe motiv că daunele punitive acordate sunt "disproporționate" prin raportare la prejudiciul suferit și la încălcarea obligațiilor contractuale ale debitorului, deși cuantumul lor era de 1,46 milioane dolari, comparabil cu daunele compensatorii de 1,39 milioane dolari și cheltuielile de judecată de 402.000 dolari⁶⁷.

4.2. În Germania, sistemul despăgubirilor are la baza același principiu compensator *restitutio in integrum* ca și în celelalte sisteme continentale, dar recunoaște în subsidiar și un „principiu al satisfacției”, de inspirație elvețiană și cu aplicabilitate în cauzele unde se discută compensațiile pentru prejudicii nepatrimoniale⁶⁸. Acest principiu este descris, fără a face referire la vreun scop punitiv în raport cu pârâtul, ca o reparare a prejudiciului nepatrimonial prin luarea în calcul a intereselor și a suferinței victimei, nu doar prin raportare la făptuitor ca și în cazul unei pedepse.

Curtea Supremă a Germaniei a arătat încă din anul 1955 că, în acele cazuri în care acordarea și cuantumul despăgubirilor nu pot fi pe deplin explicate, în cazul prejudiciilor nepatrimoniale, prin funcția lor compensatorie, ele pot fi justificate prin acordarea unei „satisfacții” victimei pentru răul care i-a fost pricinuit. Despăgubirile pentru durere și suferință au atât rolul de a compensa partea lezată cât și de a arăta făptuitorului că îi datorează „satisfacție” victimei pentru ceea ce i-a făcut. În stabilirea daunelor pentru prejudicii nepatrimoniale, trebuie luată în calcul atât severitatea suferinței victimei cât și, în subsidiar, gradul de reprehensibilitate a conduitei făptuitorului. Instanța supremă germană a considerat că *pretium doloris* ar trebui să fie mai mare în cazul unei fapte ilicite grave decât în cazul în care consecințele exterioare sunt aceleași, dar apar ca urmare a unei simple neglijențe. Îndepărtându-se de ortodoxia *restitutio in integrum*, instanța germană a considerat că se pot lua în calcul, ca și factori subsidiari de stabilire a compensației pentru prejudicii nepatrimoniale, starea materială a victimei și cea a făptuitorului. S-a apreciat și că daunele compensatorii actuale încă poartă amprenta unor origini primitive cu accente mult mai punitive, compensațiile pentru suferință având sorginea în dreptul penal, în străvechi amenzi de natură pur sancționatorie.⁶⁹

Conform jurisprudenței germane, pentru acordarea compensațiilor pentru prejudicii nepatrimoniale, este necesar să existe o vătămare serioasă a reclamantului, o conduită reprobabilă a pârâtului și să nu existe o alternativă rezonabilă sau un alt remediu decât acordarea de despăgubiri, fiind negat doar caracterul lor punitiv direct.⁷⁰

4.3. În România nu există nici pe departe o mișcare doctrinară de amploarea celei franceze, care să se preocupe de problematica necesității sau compatibilității acestei instituții a daunelor punitive cu sistemul nostru de drept. Preocupările unor autori români⁷¹ pe această temă vin exclusiv pe o filieră francofonă, deși preocupările și concluziile doctrinei franceze au aceeași greutate și în dreptul nostru civil.

În legislația specială din România, există cel puțin câteva cazuri recente de daune punitive prevăzute explicit de lege, fără consacrarea expresă însă a acestei noțiuni. Forma modificată în 2012 a alineatului 2 al art. 139⁷² din Legea nr. 8/1996 privind dreptul de autor și drepturile conexe⁷³ prevede posibilitatea acordării de despăgubiri reprezentând *triplul sumelor care ar fi fost legal datorate* pentru tipul de utilizare ce a făcut obiectul faptei ilicite, în cazul în care nu se pot aplica de către instanța de judecată criteriile consecințelor economice negative, în special câștigul nerealizat, al beneficiilor realizate pe nedrept de făptuitor și, atunci când este cazul, al altor elemente în afară factorilor economici, cum ar fi daunele morale cauzate titularului dreptului.

Legea nr. 72/2013 privind măsurile pentru combaterea întârzierii în executarea obligațiilor de plată a unor sume de bani rezultând din contracte încheiate între profesioniști și între aceștia și autorități contractante⁷⁴ prevede, în materie contractuală, în articolul 10 posibilitatea acordării, la cererea creditorului, de *daune-interese suplimentare minimale* de 40 de euro, dacă sunt întrunite condițiile întârzierii la plată, sumă care este suplimentară cheltuielilor aferente unei eventuale proceduri de executare silită. Această lege este o transpunere în legislația noastră a Directivei 2011/7/UE a Parlamentului European și a Consiliului din 16 februarie 2011 privind combaterea întârzierii în efectuarea plăților în tranzacțiile comerciale și încearcă să răspundă unei dintre carențele sistemului clasic de răspundere civilă contractuală, anume descurajarea creditorului de a solicita daune-interese moratorii când cuantumul lor total este prea mic, descurajare care este de natură să stimuleze debitorii să întârzie deliberat executarea.

Titlul al VI-lea al Legii nr. 99/1999⁷⁵, privind regimul juridic al garanțiilor reale mobiliare, în prezent abrogat de art. 230 lit. u din Legea nr. 71/2011 privind punerea în aplicare a noului Cod civil, prevedea *despăgubiri minimale* de 200 de euro pentru neînscirerea în arhivă de către creditor, în termen de 40 de zile de la stingerea garanției reale, a unei notificări sau pentru nerestituirea posesiei bunului afectat garanției (art. 27), sau pentru neînscirerea de către consignatar în arhivă a unui aviz de garanție reală privind bunul dat în consignație (art. 31) și despăgubiri de minimum 500 de euro în favoarea creditorului pentru neîndeplinirea de către debitor a obligației de a transmite cumpărătorului bunului grevat înscrise privind existența sarcinilor (art. 38), pentru înstrăinarea, distrugerea, degradarea sau deprecierea bunului obiect al garanției aflat în posesia debitorului datorită neglijenței sau lipsei de diligență (art. 41) sau în favoarea debitorului pentru nesolicitarea de către creditor a înscrierii în arhivă, în termen de 40 de zile de la încetarea obligației garantate, a mențiunii privind stingerea garanției (art. 61). Chiar dacă nici această lege de acum 15 ani nu era un produs organic al sistemului de drept civil românesc, fiind un transplant de inspirație nord-americană, existența în sistemul nostru de răspundere civilă a unor despăgubiri forfetare cu funcții asemănătoare daunelor-punitive (stimularea beneficiarului să le solicite, descurajarea făptuitorului, pedepsirea prin mijloace pur civile a comportamentului ilicit chiar dincolo de prejudiciul efectiv cauzat sau beneficiul nerealizat) pentru încălcarea unor obligații contractuale prevăzute de lege este o certitudine.

Observațiile care s-au făcut în doctrina franceză privind insuficiența răspunderii civile compensatorii și crevasa existentă, și resimțită negativ la nivelul corpului social, între

răspunderea civilă și răspunderea penală sau contravențională își mențin valabilitatea. Și în dreptul nostru există fapte ilicite al căror beneficiu depășește despăgubirile pe care persoana responsabilă este chemată să le plătească, fie pentru că victimele nu acționează când este vorba de prejudicii individuale moderate (vorbind aici mai ales de consumatori prejudiciați de profesioniști) sau pentru că prejudiciul moral sau economic creat victimei este dificil cuantificabil și orice reparație presupune o mare aproximare (încălcarea dreptului la onoare, demnitate, viață privată prin intermediul presei cu largă difuzare, mai ales cea tabloidă, de scandal; încălcarea drepturilor de proprietate intelectuală în variatele lor forme, acte de concurență neloială deosebit de profitabile etc.). Sistemul nostru de răspundere civilă ignoră de asemenea în întregime forma de vinovăție a persoanei responsabile sau gravitatea fetei ilicite prin care s-a cauzat prejudiciul, acestea urmând a fi sancționate doar pe tărâmul dreptului penal sau contravențional, atunci când sunt întrunite condițiile mai restrictive ale răspunderii de drept public și când organele statului, abilitate să aplice astfel de sancțiuni, se mobilizează pentru a o face. Răspunderea civilă rămâne la noi pur reparatorie, chiar dacă a apărut și posibilitatea compensării pierderii unei șanse de câștig sau de evitare a unei pierderi, atât timp cât șansa este una reală și serioasă și se ține cont de probabilitatea realizării ei⁷⁶, singura măsură a daunelor-interese fiind gravitatea prejudiciului.

Prevederea susmenționată din Legea nr. 8/1996, care permite stabilirea despăgubirilor în cazurile de încălcare a drepturilor de autor prin raportare la beneficiul realizat de făptuitor sau la triplul sumelor datorate pentru o utilizare licită, rămâne marginală în dreptul nostru, fiind probabil preluată *tale quale* din reglementări internaționale influențate de Common Law. Putem afirma că astfel de prevederi ar trebui generalizate în toate cazurile în care fapta ilicită presupune obținerea de către autor a unui beneficiu considerabil, care nu ar fi totdeauna aneantizat prin simple daune-interese compensatorii, iar multiplicarea daunelor compensatorii cu un coeficient prestabilit de lege ar fi indicată în acele cazuri în care fapta ilicită este săvârșită deliberat, iar prejudiciul efectiv cauzat și beneficiul nerealizat nu pot fi decât aproximativ stabilite sau sunt chiar derizorii, coroborat cu faptul că nu toate persoanele păgubite se vor adresa justiției. Multiplicarea daunelor compensatorii în cazul faptelor ilicite intenționate ar trebui să realizeze funcția preventivă generală și specială a răspunderii civile cu mijloace de drept civil, care sunt mult mai flexibile și mai ușor de aplicat decât sancțiunile penale sau contravenționale, a căror eficacitate depinde întotdeauna de mobilizarea organelor statului, ale căror resurse sunt intrinsec limitate și a căror disponibilitate de a acționa este de multe ori discutabilă.

Existența în dreptul nostru chiar și a unui singur tip de veritabile daune punitive arată că acestea nu contravin principial răspunderii civile din România, care este tolerantă cu reglementările speciale în măsura în care sfera de aplicare a acestora este suficient de bine definită. Așa cum în materie de îmbogățire fără justă cauză ca și fapt juridic licit se poate lua în calcul atât însărăcirea creditorului cât și îmbogățirea debitorului, restituirea fiind stabilită în limita celei mai mici dintre aceste sume (art. 1.345 NCC), credem că nu este deplasat ca și în cazurile de răspundere pentru fapte ilicite să se poată lua în calcul atât însărăcirea victimei (prejudiciu efectiv, beneficiu nerealizat, pierderea unei șanse) cât și îmbogățirea de esență ilicită a făptuitorului, urmând ca reparația să se stabilească în

acest caz la nivelul celei mai mari dintre aceste sume, tocmai pentru a se recupera funcția moralizatoare a răspunderii civile.

Răspunderea pentru fapte ilicite intenționate este oricum agravată în cazul răspunderii contractuale sau al plății nedatorate⁷⁷, unde debitorul de rea-credință se expune unor despăgubiri mai mari decât cel care a acționat dintr-o simplă neglijență sau cu bună credință. Dreptul comunitar este neutru în privința daunelor punitive, printr-o decizie din 13 iulie 2006 din cauza *Manfredi și alții* (cauzele conexe C-295/04 și C-298/04), Curtea Europeană de Justiție stabilind că nu există reguli comunitare în privința daunelor punitive și acordarea sau neacordarea acestora în cauze ce intră sub incidența dreptului comunitar ține de sistemul legislativ al fiecărui stat membru, atât timp cât se respectă principiile echivalenței și efectivității prin raportare la situații similare bazate pe dreptul național.

5. Daunele punitive în materie contractuală

Și în țările unde instituția daunelor punitive cunoaște o răspândire apreciabilă, cum sunt Statele Unite ale Americii, impunerea acestora în materie contractuală constituie o raritate, în Anglia ele lipsind cu desăvârșire. Acest lucru se întâmplă, în pofida faptului că și încălcarea obligațiilor contractuale constituie o faptă ilicită, datorită atitudinii mai clemente a societății în ansamblu față de astfel de fapte, comparativ cu delictele civile (*torts*) sau cu faptele legate de încălcarea dreptului de proprietate. O cauză a acestei clemențe este aceea că, într-o relație voluntară de schimb, costurile încălcării obligațiilor și a plății despăgubirilor vor fi reflectate în prețul contractului, astfel că încălcările "eficiente" ale contractului ar trebui să profite ambelor părți.⁷⁸

Daunele punitive mai sunt justificate în general prin costurile pe care le suportă societatea din cauza faptelor ilicite, ceea ce nu constituie o preocupare majoră în contracte. Un alt motiv pentru care se impun de obicei daunele punitive și care nu este pertinent în contracte este probabilitatea mare a nedescoperirii faptelor ilicite, preocupare care este extrem de redusă pe tărâm contractual, acolo unde părțile se cunosc și se supraveghează reciproc. Daunele punitive sunt acordate în materie contractuală acolo unde încălcarea contractului implică simultan și săvârșirea unui delict civil, provocarea unui dezechilibru major între partenerii contractuali sau încălcarea ordinii publice.

Astfel, sunt acordate cu regularitate daune punitive în sarcina companiilor de asigurări care refuză fără justificare să achite pretențiile legitime ale asiguraților. Rațiunea acordării acestora este explicată prin disproporția între puterea economică a părților, situația precară în care refuzul indemnizării îl pune pe asigurat, probabilitatea ca victimele acestui comportament oportunist să nu se adreseze instanțelor, toate fiind motivele clasice ale acordării daunelor punitive.⁷⁹

6. Concluzii

"Transplantul"⁸⁰ unei instituții cum sunt daunele punitive într-un sistem de răspundere civilă de tip continental cum este cel din România nu este imposibil de realizat,

dificultățile de natură tehnico-juridică putând fi cu succes surmontate, așa cum s-a întâmplat de altfel în Québec în ultimele decenii sau cum s-a discutat în Franța prin proiectele de reformă ale dreptului civil din deceniul trecut.

Ceea ce lipsește însă este o mobilizare doctrinară în favoarea unui astfel de demers, aspect explicabil mai ales pe fondul intrării în vigoare a noului Cod Civil în 2011, toată această nouă legislație fiind de natură să paralizeze discuțiile despre inovații legislative civile vreme de cel puțin un deceniu de acum înainte, toată atenția și energiile doctrinei și jurisprudenței fiind concentrate pe corecta interpretare, aplicare și corelare a noutăților legislative. La câțiva ani după o reformă majoră a dreptului civil, este dificil să se inițieze cu succes dezbateri despre instituții noi și oarecum exotice, care să îmbunătățească eficacitatea răspunderii civile și să moralizeze suplimentar relațiile sociale reglementate juridic.

* Asist.univ, UBB Cluj-Napoca. Avocat, baroul Cluj; marius_floare@yahoo.com.

¹ S. Beaulac, *Les dommages-intérêts punitifs depuis l'affaire Whiten et les leçons à en tirer pour le droit civil québécois*, La Revue juridique Thémis (Québec), vol. 36, nr. 3/2002, pp. 646-650

² The Law Reform Commission of Ireland, *Consultation Paper on Aggravated, Exemplary and Restitutionary Damages*, 1998, disponibil la www.lawreform.ie, p. 17

³ Cartea Exodului 22:1

⁴ S. Beaulac, loc. cit., p. 646; M. Rustad, T. Koenig, *The Historical Continuity of Punitive Damages Awards: Reforming the Tort Reformers*, The American University Law Review, vol. 42, nr. 4/1993, pp.1285-1286; J.Y. Gotanda, *Punitive Damages: A Comparative Analysis*, Columbia Journal of Transnational Law, vol. 42, nr. 2/2003, <http://ssrn.com>

⁵ A.J. Sebok, *Punitive Damages: From Myth to Theory*, Iowa Law Review, vol. 92, nr. 4/2007, p. 1008; The Law Reform Commission of Ireland, loc. cit. supra, p. 19

⁶ D. Calciu, *Les dommages et interets punitifs*, Studia Universitatis Babeș-Bolyai - Iurisprudentia, nr. 1/2008, p. 139

⁷ S. De Luca, *Quelle place en droit français pour les dommages et intérêts à titre punitif ? Analyse des perspectives et problèmes à travers une étude des droits anglais et américain*, Magistère Juriste d'Affaires – DJCE, Master II Droit des affaires 2011 – 2012, Université Panthéon-Assas Paris II, pp. 17-19

⁸ J.Y. Gotanda, loc. cit., pp. 9-11

⁹ J.Y. Gotanda, loc. cit., pp. 11-12, S. Beaulac, loc. cit., p. 646

¹⁰ J.Y. Gotanda, loc. cit., pp. 12-13

¹¹ Idem, pp. 14-18

¹² The Law Reform Commission of Ireland, *Consultation Paper on Aggravated, Exemplary and Restitutionary Damages*, loc. cit., pp. 5 și 26

¹³ Ibidem

¹⁴ The Law Commission (Great Britain), *Aggravated, Exemplary and Restitutionary Damages*, 1997, disponibil la <http://lawcommission.justice.gov.uk/publications.htm>, p. 10

¹⁵ D. Calciu, loc. cit., pp. 140-141

¹⁶ The Law Reform Commission of Ireland, loc. cit., p. 36

¹⁷ S. Beaulac, loc. cit., p. 648

¹⁸ Ibidem

¹⁹ S. Shavell, *On the Proper Magnitude of Punitive Damages: Mathias V. Accor Economy Lodging, Inc*, Harvard Law Review, vol. 120, nr. 5/2007, p. 1225

- ²⁰ The Law Commission of Ireland, loc. cit., p. 42; S. De Luca, loc. cit., p. 21
- ²¹ The Law Reform Commission of Ireland, loc. cit., p. 41; a se vedea și cazul defecțiunilor nereparate cu potențial de incendiu la rezervorul Ford Pinto: *Grimshaw contra Ford Motor Co.* (1981, Curtea de Apel a Californiei, disponibil la <http://online.ceb.com/calcases/CA3/119CA3d757.htm>)
- ²² The Law Reform Commission of Ireland, loc. cit., p. 38
- ²³ P.S. Ryan, *Revisiting the United States Application of Punitive Damages: Separating Myth from Reality*, ILSA Journal of International and Comparative Law, vol. 10, nr. 1/2003, pp. 83-87
- ²⁴ The Law Reform Commission of Ireland, loc. cit., p. 39
- ²⁵ S. Beulac, loc. cit., pp. 652-653
- ²⁶ The Law Reform Commission of Ireland, loc. cit., pp. 29-39
- ²⁷ S. Beulac, loc. cit., pp. 653-654
- ²⁸ Idem, p. 654
- ²⁹ S. Beulac, loc. cit., pp. 654-655
- ³⁰ The Law Commission (Great Britain), *Aggravated, Exemplary and Restitutionary Damages - A Consultation Paper*, loc. cit., p. 96
- ³¹ Idem, p. 97
- ³² A se vedea C. Lapoyade-Deschamps, *La réparation du préjudice économique pur en droit français*, Revue internationale de droit comparé, vol. 50, nr. 2/1998, p. 370 și autorii acolo indicați
- ³³ I. Boți, V. Boți, *Codul civil din Québec : sursă de inspirație în procesul de recodificare a dreptului civil român*, Studia Universitatis Babeș-Bolyai – Iurisprudentia, nr. 1/2011
- ³⁴ S. Beulac, loc. cit., pp. 681-682; cu privire la cuantumul daunelor punitive în S.U.A. a se vedea S. Shavell, *On the Proper Magnitude of Punitive Damages: Mathias V. Accor Economy Lodging, Inc*, Harvard Law Review, vol. 120, nr. 5/2007
- ³⁵ J. Domat, *Oeuvres complètes de J. Domat*, nouv. éd. par J. REMY, Firmin Didot, 1828, Paris, tome I, p. 480
- ³⁶ R. J. Pothier, *Oeuvres de Pothier -Traité des obligations*, Tome premier, P. Didot L'Ainé, 1821, Paris, pp.158-160
- ³⁷ S. Beulac, loc. cit., p. 680
- ³⁸ A se vedea cauza *Chaput contra Romain* (1955) apud S. Beulac, loc.cit., p. 680; L. Perret, *Le droit de la victime à des dommages punitifs en droit civil québécois: sens et contresens*, Revue générale de droit, vol. 33, nr. 2/2003, disponibil la <http://www.revuegeneralededroit.ca/articles-rgd>, p. 235
- ³⁹ S. Beulac, loc. cit., p. 681; L. Perret, loc. cit., pp. 236-237
- ⁴⁰ S. Beulac, loc. cit., p.681
- ⁴¹ L. Perret, loc. cit., p. 237
- ⁴² Art. 1621 al. 2 C.civ. Québec (1991)
- ⁴³ Cauzele *Béliveau-St-Jacques c. Fédération des employées et employés des services publics inc.*; *Curateur public du Québec c. Syndicat national des employés de l'hôpital St-Ferdinand*; *Augustus c. Gosset* apud S. Beulac, loc. cit., p. 683
- ⁴⁴ S. Beulac, loc. cit., pp. 683-684
- ⁴⁵ The Law Reform Commission of Ireland, loc. cit., p. 56
- ⁴⁶ Idem, p. 57
- ⁴⁷ L. Perret, loc. cit., p. 238
- ⁴⁸ Ibidem
- ⁴⁹ A se vedea L. Perret, loc. cit., pp. 242-245 și bogata jurisprudență acolo indicată
- ⁵⁰ D. Calciu, loc. cit., pp. 144-145
- ⁵¹ L. Pop în L. Pop, I.-F. Popa, S.I. Vidu, *Tratat elementar de drept civil. Obligațiile*, Ed. Universul Juridic, București, 2012, pp. 382-383

- ⁵² L. Pop, op. cit. supra, p. 381
- ⁵³ S. De Luca, loc. cit., p. 5
- ⁵⁴ The Law Commission (Great Britain), *Aggravated, Exemplary and Restitutionary Damages - A Consultation Paper*, loc. cit., p. 104
- ⁵⁵ S. De Luca, loc. cit., pp. 32-33
- ⁵⁶ Idem, p. 34
- ⁵⁷ D. Calciu, loc. cit., pp. 146-147; S. De Luca, loc. cit., pp. 34-35
- ⁵⁸ S. De Luca, loc. cit., pp. 35-36
- ⁵⁹ Idem, p. 37
- ⁶⁰ D. Calciu, loc. cit., pp. 150-151
- ⁶¹ S. De Luca, loc. cit., pp. 38-40
- ⁶² D. Calciu, loc. cit., pp. 151-152; S. De Luca, loc. cit., p. 42
- ⁶³ R. Mésa, *La consécration d'une responsabilité civile punitive: une solution au problème des fautes lucratives?*, Gazette du Palais, nr. 325/21.11.2009, p. 15 apud S. De Luca, loc. cit., pp. 42-43
- ⁶⁴ R. Mésa, *L'opportune consécration d'un principe de restitution intégrale des profits illicites comme sanction des fautes lucratives*, Recueil Dalloz, nr. 41/2012, pp. 2754 și urm.; G. Viney, *Quelques propositions de réforme du droit de la responsabilité civile*, Recueil Dalloz, nr. 44/2009, p. 2944 și urm.; D. Calciu, loc. cit., p. 153
- ⁶⁵ S. De Luca, loc. cit., pp. 46-51
- ⁶⁶ Pentru o analiză critică a acestui ante-proiect a se vedea D. Calciu, loc. cit., pp. 154-155
- ⁶⁷ F.-X. Licari, *Note 1* la Decizia din 26.02.2009 a Curții de Apel Poitiers, Secția 1 Civilă, *Journal du Droit International*, nr. 4/2010, pp. 1230-1263; S. De Luca, loc. cit., pp. 60-62
- ⁶⁸ The Law Reform Commission of Ireland, loc. cit., p. 50
- ⁶⁹ Idem, p. 51
- ⁷⁰ Idem, p. 52; The Law Commission (Great Britain), *Aggravated, Exemplary and Restitutionary Damages - A Consultation Paper*, loc. cit., pp. 105-106
- ⁷¹ D. Calciu, *Les dommages et interets punitifs*, Studia Universitatis Babeș-Bolyai - Iurisprudentia, nr. 1/2008
- ⁷² Modificat de art. 27 din Legea nr. 76 din 24 mai 2012 publicată în Monitorul Oficial nr. 365 din 30 mai 2012
- ⁷³ Publicată în Monitorul Oficial nr. 60 din 26 martie 1996
- ⁷⁴ Publicată în Monitorul Oficial nr. 182 din 2 aprilie 2013
- ⁷⁵ Publicată în Monitorul Oficial nr. 236 din 27 mai 1999
- ⁷⁶ L. Pop, op. cit., pp. 417-418
- ⁷⁷ I.-F. Popa în L. Pop, I.-F. Popa, S.I. Vidu, *Tratat elementar de drept civil. Obligațiile*, Ed. universul Juridic, București, 2012, pp. 307-308 și 365-367
- ⁷⁸ B.E. Hermalin, A.W. Katz, R. Craswell, *Contract Law* în A.M. Polinsky, S. Shavell (edited by), *Handbook of Law and Economics -Volume I*, North Holland – Elsevier, Amsterdam, 2007, p. 117
- ⁷⁹ Ibidem
- ⁸⁰ Pentru originea conceptului de "transplant legal" înțeles ca "idee de transpunere de reguli juridice străine, de împrumut de mecanisme, instituții juridice din sisteme juridice străine pentru a face să evolueze propriul sistem juridic" a se vedea A. Watson, *Legal Transplants: An Approach to Comparative Law*, 1973, apud D. Calciu, loc. cit., p. 137; a se vedea și A. Watson, *Legal Transplants and European Private Law*, Electronic Journal of Comparative Law, vol. 4, nr. 4/2000, disponibil la www.ejcl.org